

Natalia Tratwał-Uglis, Jarosław Uglis

Warunki rozwoju turystyki pielgrzymkowej w Wielkopolsce

Ekonomiczne Problemy Usług nr 65, 179-189

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NATALIA TRATWAL-UGLIS

Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. E. Kwiatkowskiego
w Grodzisku Wielkopolskim

JAROSŁAW UGLIS

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

WARUNKI ROZWOJU TURYSTYKI PIELGRZYMKOWEJ W WIELKOPOLSCE

Wstęp

Obecnie najszybciej rozwijającym się sektorem gospodarki światowej jest turystyka, która obejmuje dobrowolną przestrzenną ruchliwość ludzi w celach wypoczynkowych, rekreacyjnych, religijnych lub innych.

W literaturze krajowej i zagranicznej udokumentowano, że z roku na rok ruch pielgrzymkowy rozwija się dynamicznie niezależnie od podziału geograficznego, a w wyjazdach uczestniczy coraz więcej ludzi. Z ekonomicznego punktu widzenia przyczynia się to do społeczno-gospodarczego, kulturowego i cywilizacyjnego rozwoju wielu regionów recepcyjnych.

Turystyka jest zagadnieniem złożonym, a zarazem przedmiotem badań różnych dyscyplin naukowych. W opracowanych definicjach zwraca się szczególną uwagę na znaczenie poznania, przeżycia, wypoczynku i rozrywki podczas uprawiania turystyki¹. Jednakże ze względu na potrzeby statystyki, Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO) traktuje turystykę jako ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem, z wyłączeniem wyjazdów, w których głównym celem jest aktywność zarobkowa wynagradzana w odwiedza-

¹ *Kompendium wiedzy o turystyce*, red. G. Gołębski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 2002, s. 22.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji pojęcia turystyka, jak również kryteriów klasyfikacji ruchu turystycznego. Turystyka pielgrzymkowa często bywa zamiennie nazywana turystyką religijną, co nie jest do końca prawdą. W tym miejscu należy podkreślić, że turystyka religijna jest pojęciem szerszym niż pojęcie turystyka pielgrzymkowa. Turystyka pielgrzymkowa jest częścią turystyki religijnej, której głównym motywem jest uczestnictwo w wydarzeniach religijnych w wymiarze religijno-poznawczym lub wyłącznie poznawczym⁷. Dotyczy to zarówno charakteru podróży, jak i pobytu.

M. Ostrowski turystykę religijną⁸ określa jako turystyczne wędrowanie, w którym wątki religijne są jednym z motywów turystyki, obok chęci ruchu, odpoczynku, rekreacji czy zaspokojenia potrzeb poznawczych. Potwierdzają to badania Santos⁹, która podkreśla, że motywy religijne mogą stanowić jeden z motywów podróży do miejsc świętych. Oznacza to, że motywy religijne mogą mieć drugoplanowe znaczenie. Jak zauważa A. Jackowski¹⁰, święte miejsca nie są na ogół głównym celem podróży, lecz stanowią punkty planu wyjazdu turystycznego odbywającego się w celach innych niż religijne. Dla wielu turystów miejsca święte stanowią atrakcję dziedzictwa kulturowego danego regionu¹¹.

W turystyce pielgrzymkowej cel (cele) religijny jest głównym asumptem do podróży lub pobytu w miejscu świętym. Czas pielgrzymki wypełniają modlitwy, medytacje i/lub rytuały religijne. Turystyka pielgrzymkowa może mieć charakter zbiorowej lub indywidualnej wędrowki, podróży, która może być piesza, częściowo piesza lub zmotoryzowana. Niezależnie od rodzaju czy formy pielgrzymki, głównym jej celem jest oddanie czci Bogu oraz pozyskanie łask. Jak wskazuje J. Kondratowicz-Pozorska¹², uczestnictwo w pielgrzymce to nie tylko poszukiwanie sensu życia, lecz także okazja do wyrzeczeń, pokonywania trudów, podjęcia wysiłku fizycznego i duchowego. Nawiązane zaś znajomości i przyjaźnie mogą być utrzymywane przez długie lata i wykraczać poza obszar aktywności religijnej.

⁷ A. Jackowski, *Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce*, Instytut Turystyki, Warszawa 1991, s. 8–9.

⁸ M. Ostrowski, *Pilgrimage or Religious Tourism*, w: *Selected Research Problems in the Geography of Pilgrimage*, red. A. Jackowski, Peregrinus Cracoviensis, z. 10, Kraków 2000, s. 53.

⁹ Maria da Graça Mougá Poças Santos, *Visitor profiles and market segmentation: a contribution to the renewal of an almost centennial religious destination (Fátima)*, w: *Tourism, Religion and Culture: regional development through meaningful tourism experiences*, red. A. Trono, University of Salento, Lecce 2009, s. 308.

¹⁰ A. Jackowski, *Religious Tourism – Problems with Terminology*, w: *Selected Research Problems in the Geography of Pilgrimage*, red. A. Jackowski, Peregrinus Cracoviensis, z. 10, Kraków 2000, s. 71.

¹¹ D.H. Olsen, D.J. Timothy, *Tourism and religious journeys*, w: *Tourism, religion and spiritual journeys*, red. D.J. Timothy, D.H. Olsen, Routledge studies in contemporary geographies of leisure, tourism, and mobility, New York 2006, s. 5.

¹² J. Kondratowicz-Pozorska, *Czynniki rozwoju turystyki sakralnej na terenach wiejskich województwa zachodniopomorskiego*, w: *Turystyka religijna...*, op.cit., s. 307.

Nie sposób nie zgodzić się z tym, że turystyka religijna i turystyka pielgrzymkowa tworzą razem pewną zwartą całość. Dlatego też w literaturze przedmiotu nowym pojęciem jest termin „turystyka religijno-pielgrzymkowa”¹³, albowiem coraz częściej pielgrzymi udający się do miejsc kultu, poza głównym celem religijnym osiągają również inne cele.

W literaturze przedmiotu turystyka pielgrzymkowa uznawana jest za najszybciej rozwijającą się formę turystyki, niemniej jednak ma ona zróżnicowany zasięg przestrzenny. Według A. Jackowskiego¹⁴, w pielgrzymkach na świecie uczestniczy 300 mln osób rocznie – głównie chrześcijanie (200 mln), hinduiści (30 mln), około 40 mln to wyznawcy islamu i buddyzmu. Spośród pielgrzymów chrześcijańskich, 40% wędruje do 20 głównych ośrodków pielgrzymkowych.

Turystyka pielgrzymkowa jest obecnie najpopularniejszą formą turystyki w Polsce, dla wielu osób literalnie jedyną, jaką kiedykolwiek uprawiali¹⁵. W Polsce rejestruje się ponad 500 destynacji pielgrzymkowych, z których 98% należy do Kościoła rzymsko-katolickiego. W pielgrzymkach rokrocznie uczestniczy około 7 mln osób¹⁶, są to w większości mieszkańcy wsi i małych miasteczek.

Głównym ośrodkiem pielgrzymkowym w Polsce jest Częstochowa – Jasna Góra, którą rokrocznie odwiedza 4–5 mln pielgrzymów, w tym blisko 400 tys. to cudzoziemcy z ponad 80 krajów. Natomiast około 200 tys. pątników przybywa w pielgrzymkach pieszych¹⁷. Kolejne miejsca zajmują: Kraków-Łagiewniki (ponad 2 mln pielgrzymów) oraz Kalwaria Zebrzydowska i Licheń (blisko po około 2 mln osób).

Dla wyznawców prawosławia miejscem rokrocznych peregrynacji jest Święta Góra Grabarka, dla wyznawców judaizmu cmentarz Remuh w Krakowie (najstarszy cmentarz żydowski w Europie), natomiast dla wyznawców islamu rolę centrów pielgrzymkowych pełnią Bohoniki i Kruszyniany.

Aby ruch pielgrzymkowy mógł się dobrze rozwijać, konieczne jest przygotowanie odpowiedniego dla tej formy turystyki produktu turystycznego, który będzie służył zaspokojeniu potrzeb turystów (pątników). Jak podkreśla A. Panasiuk¹⁸, produkt turystyki pielgrzymkowej może być postrzegany przez każdego turystę w różny sposób. Zdaniem tego autora produkt turystyki pielgrzymkowej może być

¹³ W.W. Gaworecki, op.cit., s. 78.

¹⁴ A. Jackowski, *Jasna Góra – Częstochowa w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata*, Materiały pokongresowe, I Światowy Kongres Częstochowian, Urząd Miasta Częstochowy, Częstochowa 2003, s. 63.

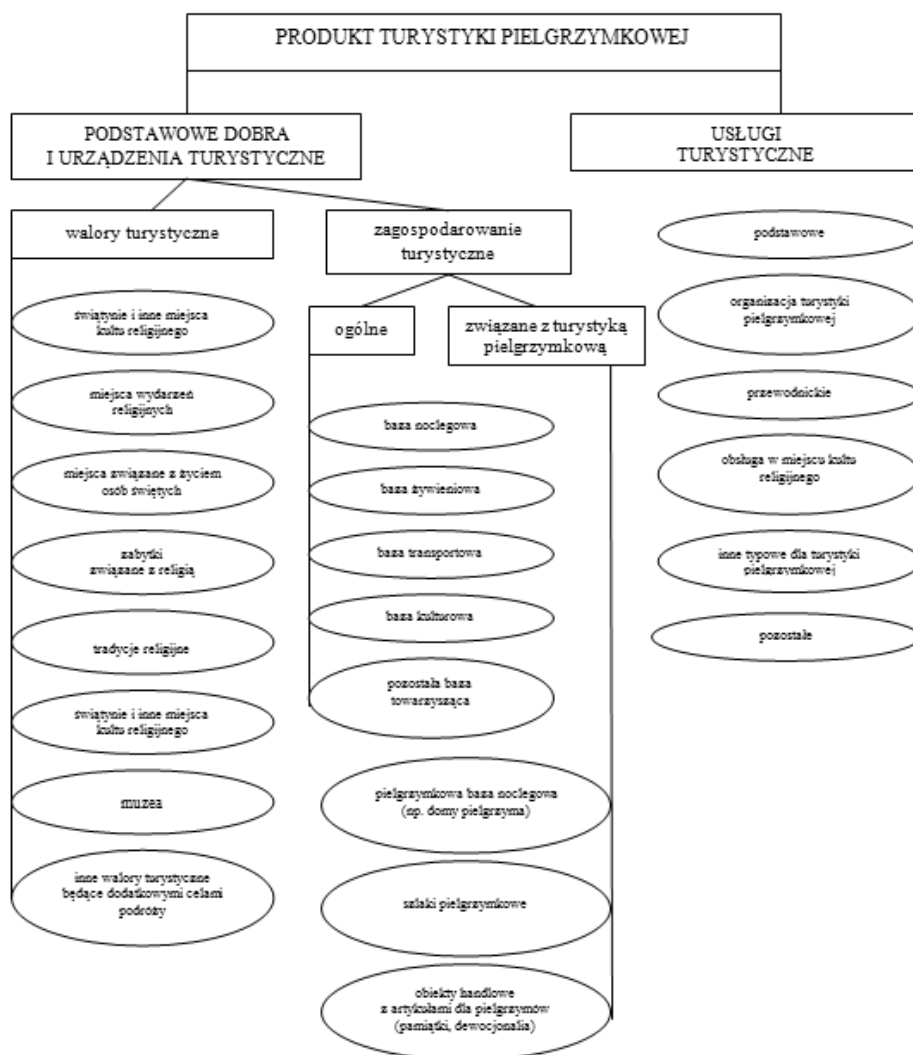
¹⁵ Za: A. Pawlikowska-Piechotka, *Zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne*, Nova Res, Gdynia 2009, s. 193.

¹⁶ A. Jackowski, I. Soljan, *Polskie pielgrzymowanie*, <http://adonai.pl/pielgrzymki/?id=7> (dostęp, dn. 08.12.2010).

¹⁷ A. Jackowski, *Jasna Góra...*, op.cit., s. 64.

¹⁸ A. Panasiuk, *koncepcja produktu turystyki pielgrzymkowej*, w: *Turystyka...*, op.cit., s. 373.

definiowany wąsko i szeroko. Zakresy te determinują dobór elementów wchodzących w skład takiego produktu (rys. 1), które są związane z duchowymi aspektami podróży do miejsca docelowego oraz z innymi potrzebami w miejscu recepcyjnym.

Rys. 1. Elementy produktu turystyki pielgrzymkowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Panasiuk, *Koncepcja produktu turystyki pielgrzymkowej*, w: *Turystyka*, op.cit., s. 375.

Ogólnie rzecz ujmując, turyści przyjeżdżają tam, gdzie stwarza się im odpowiednie warunki, co wymaga odpowiedniego przygotowania destynacji do przyjęcia turystów¹⁹.

Z ekonomicznego punktu widzenia turystyka pielgrzymkowa przysparza rozmaitych korzyści ekonomiczno-społecznych. Prężnie działający ośrodek pielgrzymkowy wpływa na rozwój społeczny, gospodarczy i przestrzenny obszaru, w którym się znajduje. Pielgrzymi wydają pieniądze w okolicznych sklepach, np. z pamiątkami, dewocjonaliami, które pełnią rolę namacalnych wspomnień z odbytej podróży, korzystają z gastronomii i bazy noclegowej. Dzięki temu lokalna ludność ma możliwość generowania dochodów, powstają nowe miejsca pracy bezpośrednio i pośrednio związane z obsługą ruchu pielgrzymkowego.

Dynamiczny rozwój ruchu pielgrzymkowego stanowi również znaczący strumień przychodów dla zarządzających (opiekunów) miejscem peregrynacji wiernych, którzy zostawiają znaczne sumy pieniędzy jako wotum dziękczynne. Środki te wykorzystywane są później na bieżące wydatki, rozwój oraz na konserwację.

2. Wielkopolska jako destynacja turystyki pielgrzymkowej

Wydaje się, że w województwie wielkopolskim występują dobre warunki do rozwoju turystyki religijnej, a w szczególności pielgrzymkowej. Wielkopolska posiada znaczną liczbę miejsc pielgrzymkowych (sanktuariów), do których przybywają pielgrzymi z kraju i zagranicy. Sanktuarium w religijnym znaczeniu to miejsce lub przedmiot symboliczny, które nasiąknięte są *sacrum*. Kościół katolicki definiuje sanktuarium jako miejsce święte, kościół lub inne miejsce sakralne, do którego za zgodą miejscowego ordynariusza pielgrzymują wierni z powodu szczególnej pobożności²⁰. Jednakże poszczególne sanktuaria różnią się pod względem zasięgu oraz siły oddziaływania. Zgodnie z kodeksem prawa kanonicznego należy wyróżnić: sanktuaria diecezjalne, centralne (narodowe) i światowe, czyli międzynarodowe. Z kolei uwzględniając specyfikę oraz podział terytorialny Kościoła w Polsce, można wyróżnić sanktuaria parafialne, lokalne (dekanalne), diecezjalne, ponadregionalne, centralne oraz światowe²¹.

¹⁹ J. Uglis, *Turystyka kulturowa szansą dywersyfikacji oferty turystycznej regionu*, w: *Turystyka kulturowa a regiony turystyczne w Polsce*, red. D. Orłowski, E. Puchnarewicz, WSTiJO w Warszawie, Wydawnictwo LIBRON, Warszawa 2010, s. 288.

²⁰ R.O. Jusiak OFM, *Sanktuaria religijne w kontekście środowiska lokalnego i społecznego*, Peregrinus Cracoviensis, z. 18, Kraków 2007, s. 34.

²¹ M. Osuchowska, T.A. Łabuz, *Turystyka religijna i pielgrzymkowa w Polsce jako promocja wartości religijnych*, w: *Problemy turystyki i rekreacji – tom 2*, red. M. Dutkowski, Wydawnictwo IN PLUS, Szczecin 2009, s. 90–91.

Inny podział sanktuariów w ramach określonego kultu obejmuje sanktuaria pańskie, maryjne i świętych. W Polsce dominują sanktuaria maryjne (około 430)²², w których szczególną czią otacza się obraz lub figurę Maryi jako Matki Boskiej.

Natomiast miejsca poświęcone Jezusowi nazywane są sanktuariami Pańskimi. Pielgrzymi mogą tu rozważać jedną lub wiele tajemnic związanych z osobą Jezusa Chrystusa. Ze względu na przedmiot kultu rozróżnia się: sanktuaria narodzenia Jezusa Chrystusa, Męki Pańskiej, Bożego Grobu, eucharystyczne, Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz Bożego Miłosierdzia²³. Z kolei trzeci rodzaj miejsc pielgrzymkowych związany jest z kultem świętych i błogosławionych.

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że na terenie województwa wielkopolskiego działa 60 sanktuariów. Większość z nich to sanktuaria maryjne (ponad 71%), natomiast sanktuaria pańskie i świętych mają zbliżoną liczebność. Zestawienie sanktuariów w województwie wielkopolskim przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Wykaz sanktuariów w województwie wielkopolskim

Lp.	Miejscowość	Sanktuarium
Sanktuaria maryjne		
1	Biechowo	Matki Bożej Pocieszenia
2	Borek Wielkopolski	Matki Bożej Pocieszenia
3	Bralin	Matki Bożej Półkowskiej
4	Chrabielin	Najświętszej Maryi Panny Wniebowziętej, Pośredniczki Łask
5	Dąbrówka Kościelna	Matki Bożej Dąbrowieckiej
6	Gniezno	Matki Bożej Pocieszenia Pani Gniezna
7	Golina	Matki Bożej Pocieszenia
8	Gościeszyn	Matki Bożej Gościeszynskiej
9	Górka Duchowna	Matki Bożej Pocieszenia
10	Górka Klasztorna	Matki Bożej
11	Grodziszczko	Matki Bożej Pocieszenia
12	Kawnice	Matki Bożej Pocieszenia
13	Kolniczki	Narodzenia Najświętszej Maryi Panny
14	Licheń	Matki Bożej Bolesnej, Królowej Polski
15	Lubasz	Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, Królowej Rodzin
16	Lutynia	Matki Bożej Lutyńskiej
17	Niedźwiady	Matki Bożej Nieustającej Pomocy
18	Obra	Matki Bożej Pocieszenia
19	Osieczna	Matki Bożej Bolesnej
20	Otorowo	Matki Bożej Otorowskiej
21	Owińska	Matki Bożej Fatimskiej

²² A. Jackowski, I. Sołjan, *Polskie pielgrzymowanie*, <http://adonai.pl/pielgrzymki/?id=7> (dostęp, dn. 08.12.2010).

²³ Szerzej: E. Bilaska-Wodecka, F. Mróz, *Sanktuaria Pańskie. Zarys problematyki*, w: *Pielgrzymki a sakralizacja przestrzeni*, red. E. Bilaska-Wodecka, I. Sołjan, Peregrinus Cracoviensis, z. 16, Kraków 2005, s. 115, 126.

Lp.	Miejscowość	Sanktuarium
22	Poznań	Matki Bożej Nieustającej Pomocy
23	Poznań	Matki Bożej w Cudy Wielmożnej Pani Poznania
24	Poznań	Matki Bożej Różańcowej
25	Poznań	Matki Bożej Nieustającej Pomocy
26	Rogalinek	Matki Bożej Wspomożycielki Wiernych
27	Skalmierzyce	Matki Bożej Skalmierzyckiej
28	Skrzatusz	Matki Bożej Bolesnej
29	Skulsk	Matki Bożej Bolesnej
30	Sobota	Narodzenia Najświętszej Maryi Panny
31	Stare Obrzyska	Matki Bożej Pocieszenia
32	Stęszew	Matki Bożej Stęszewskiej
33	Szamotuły	Matki Boskiej Pocieszycielki Strapionych
34	Świerczyna	Matki Bożej Świerczyńskiej
35	Święta Góra k. Gostynia	Matki Bożej Świętogórskiej Róży Duchownej
36	Tulce	Narodzenia Najświętszej Maryi Panny
37	Tursko	Matki Bożej Łaskawej
38	Wieleń Zaobrzański	Matki Bożej ucieczki Grzeszników
39	Włoszczewki	Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej
40	Zakrzewo	Matki Bożej Pocieszenia
41	Zbąszyń	Matki Bożej Różańcowej
42	Złotków	Matki Bożej Złotkowskiej
43	Żegocin	Matki Bożej
Sanktuaria pańskie		
44	Biezdrowo	Świętego Krzyża
45	Poznań	Bożego Ciała
46	Poznań	Miłosierdzia Bożego
47	Poznań	Najświętszej Krwi Pana Jezusa
48	Poznań	Przemienienia Pańskiego
49	Poznań	Świętego Krzyża
50	Słupca	Świętego Krzyża
51	Ujście	Najświętszej Krwi Chrystusa
Sanktuaria świętych i błogosławionych		
52	Dolsk	Świętego Wawrzyńca
53	Gniezno	Świętego Wojciecha
54	Kalisz	Świętego Józefa
55	Krobia	Świętego Walentego
56	Luboń	Błogosławionego Edmunda Bojanowskiego
57	Mikorzyn	Świętego Idziego
58	Pniewy	Świętej Urszuli Ledóchowskiej
59	Poznań	Świętego Józefa Oblubieńca NMP
60	Poznań	Błogosławionej Sancji Szymkowiak

Źródło: opracowanie własne.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że sanktuarium Matki Bożej w Górcie Kościelnej jest najstarszym sanktuarium maryjnym w Polsce. Według kronik bernardynskich, w 1079 roku w miejscu tym pasterzowi ukazała się Maryja z Dzieciątkiem.

Przestrzenne rozmieszczenie wybranych wielkopolskich sanktuariów przestawiono na rysunku 2.

Rys. 2. Mapa miejsc pielgrzymkowych w Wielkopolsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Miejsca pielgrzymkowe w Wielkopolsce*, Wielkopolska Organizacja Turystyczna, Poznań 2007.

Wśród wielkopolskich sanktuariów najbardziej znane jest sanktuarium w Licheniu Starym, które często bywa nazywane „wielkopolską Częstochową”. Niewątpliwie jest to ośrodek o randze światowej. Pierwsze pielgrzymki do Lichenia rozpoczęły się zaraz po objawieniach, które miały miejsce w roku 1850²⁴. Ruch pielgrzymkowy do sanktuarium w Licheniu z roku na rok wzrasta. Szacuje się, że rocznie odwiedza je od 1,5 do 2 mln pielgrzymów. Według badań Z. Krochmala, w latach 2000–2008 rocznie rejestrowano średnio około 5,5 tys. pielgrzymek zorganizowanych²⁵. Według szacunków tego autora, sanktuarium licheńskie w tym okresie odwiedziło ponad 21 mln osób, prawie 112 tys. grup, w tym 506 zagranicznych. Co roku wydłuża się lista krajów, z których przybywają turyści i pielgrzymi. Do sanktuarium przyciąga ich cudowny obraz Matki Bożej Bolesnej, Królowej Polski oraz nowa, największa w Polsce, bazylika.

Pozostałe wielkopolskie sanktuaria mają charakter ponadregionalny (np. Borek Wielkopolski) i regionalny (np. Górka Duchowna). W większości jednak są to sanktuaria lokalne i parafialne (np. sanktuarium w Stęszewie). Mimo swojego ograniczonego zasięgu, pełnią ważną rolę w pielęgnowaniu tożsamości i religijności dla społeczności lokalnej.

Podsumowanie

Turystyka pielgrzymkowa jest postrzegana jako najszybciej rozwijająca się forma turystyki na świecie. Niewątpliwie liczne podróże papieża Jana Pawła II do wielu ośrodków pątniczych przyczyniły się do wzrostu dynamiki zagranicznego ruchu pielgrzymkowego do nawiedzanych miejsc. Potwierdzają to analizy ruchu pielgrzymkowego i turystycznego przeprowadzone po wizycie Ojca Świętego w 1999 roku w sanktuarium licheńskim.

Dynamiczny rozwój turystyki pielgrzymkowej i turystyki religijnej w znacznym stopniu uzależniony jest od aktywności i sprawności działania opiekunów miejsca kultu. Rozbudowa obiektu oraz skoordynowane działania marketingowe, a w szczególności promocja miejsca kultu, powinny przyczynić się do zwiększenia liczby pątników i turystów. Przykładem takich działań jest sanktuarium w Licheniu Starym, które ciągle zyskuje na znaczeniu.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że potencjał dla rozwoju turystyki pielgrzymkowej w Wielkopolsce jest znaczny. Liczne sanktuaria znajdujące się na terenie województwa mogą być obiektem peregrynacji pątników oraz turystów z kraju i zagranicy. Przestrzenne rozmieszczenie obiektów umożliwia

²⁴ Za: Z. Krochmal MIC, *Profanum w służbie sacrum sanktuarium licheńskiego*, Peregrinus Cracoviensis, z. 21, Kraków 2010, s. 138.

²⁵ Ibidem, s. 139.

stworzenie unikatowej oferty produktowej dla turystyki pielgrzymkowej oraz turystyki religijnej. Produkty te mogą obejmować jednodniowe lub dłuższe trasy religijno-pielgrzymkowe, ponadto mogą one stanowić element produktu turystyki kulturowej, która rozwija się w sposób bardzo dynamiczny.

CONDITIONS OF PILGRIMAGE TOURISM DEVELOPMENT IN WIELKOPOLSKA REGION

Summary

Pilgrimage wandering is not a new phenomenon. It was known, both in ancient ages and it is in modern times. At present, millions of people travel to major pilgrimage destinations around the world every year. In detail, that approximately 300 million people go on pilgrimages yearly. Thus pilgrimage tourism could become an important source of income and employment in a region. On the other hand, economic benefits from pilgrimage can be measured as a scale and scope development of small enterprises, for example with souvenirs.

Nowadays pilgrimage tourism is the most popular form of tourism activity in Poland, and about 7 million people go on pilgrimages a year. The authors present results of their research in Wielkopolska (Great Poland) region as pilgrimage tourism destination.

The purpose of this paper is to discuss conditions of pilgrimage tourism development in the region. The study results show that Wielkopolska voivodship has a large development potential for pilgrimage tourism. There are plenty of holy places, 60 sanctuaries, in the region. From a religious perspective, these places attract many visitors, who can reveal those unique places and experience something mystical.

Translated by Jarosław Uglis